

Gawlas, Sławomir

"Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój, skład osobowy, działalność", Kazimierz Dola, Lublin 1983 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/1, 177-178

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Kazimierz Dola, *Wrocławska kapituła katedralna w XV wieku. Ustrój — skład osobowy — działalność*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1983, s. 469.

Praca opublikowana jako rozprawa habilitacyjna na Wydziale Teologicznym KUL wypełnia lukę w przedwojennych badaniach niemieckich R. Samulskiego, G. Schindlera i G. Zimmermanna nad wrocławską kapitułą katedralną w latach 1200—1600. Pozostawiły one nieopracowany okres 1418—1500 i na nim autor się koncentruje, przedstawiając jednak w udokumentowanym wywodzie wielokrotnie genezę stanu wówczas istniejącego. Wobec zaginięcia w początkach XIX w. protokołów posiedzeń kapituły (zachowane jedynie luźne fragmenty 1393—1460) podstawy źródłowej — obok materiałów drukowanych — dostarczyły głównie dokumenty przechowywane w Archiwum Archidiecezjalnym we Wrocławiu i (w daleko mniejszym stopniu) w Archiwum Państwowym Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego.

Pierwszy rozdział poświęcony został strukturze kapituły. Autor konfrontuje normy statutów ze stanem faktycznym. Grono 7 prałatów (prepozyt, dziekan, archidiacon, scholastyk, kantor, kustosz i kanclerz) stanowiło odrębną grupę pozbawioną prawa udziału w posiedzeniach kapituły, lekcji biskupów i w dystrybucjach — co było miejscową odrębnością uwarunkowaną zapewne jej genezą. Nie miało to zresztą większych konsekwencji ze względu na stałe łączenie personalne godności prałackich z członkostwem w kapitule. Spośród 56 osób (prałatów 1418—1500) 18 pochodziło ze szlachty, 24 z mieszczaństwa, 2 z chłopstwa (dla 12 brak danych). Nie rezydowało stałe 15 prałatów, w tym 4 na 36 pochodzących z diecezji i 11 na 25 spoza Śląska. Prebend kanonickich było w XIV w. 38. Autor analizuje zasady powoływania kanoników, pełnione przez nich funkcje, tryb posiedzeń — cotygodniowych i generalnych (trzy dni cztery razy do roku).

Rozdział drugi zawarł analizę majątku kapituły. Pełny jego opis umożliwiają dopiero materiały z lat 1550—1720, które skonfrontowano jednakże z danymi wcześniejszymi. Uposażone dziesięcinami prebendy wykazywały znaczne różnicowanie. W 1552 r. otaksowano prepozyturę na 1100 florenów rocznego dochodu, dziekanie na 5000, archidiaconat na 1450, scholastrię na 1000, kantorię na 500, kustodię na 800, kanclerstwo na 400, kanonie na 150 do 350 florenów. Wsie kapitulne (w XIV w. 38), a także inne źródła (karczmy, młyny, wakanse) dostarczały wysokich dochodów wspólnych, które szły głównie na dystrybucje. Ich rozdział obwarowano obowiązkiem osobistej rezydencji i wieloma innymi dodatkowymi warunkami.

Składowi osobowemu kapituły autor poświęcił następny rozdział. Kanonikiem zostawało się poprzez prowizję papieską lub biskupią. Dla części był to awans po wieloletniej pracy w urzędach diecezjalnych. Spośród 215 osób ze Śląska pochodziło 113 (52,6%), Rzeszy Niemieckiej 32 (14,9%), Królestwa Polskiego 21 (9,8%), Państwa Krzyżackiego 12 (5,5%), Czech i Moraw 11 (5,1%). Stałe rezydowało 70 osób (33%), okresowo 35 (16,5%). W związku z tym faktyczna liczebność kapituły ograniczała się do około 15 kanoników stałe obecnych we Wrocławiu. W 1435 i 1476 r. ograniczono dostęp dla kandydatów spoza diecezji, a w 1498 r. w ogóle zamknięto wobec mieszkańców Królestwa Polskiego (nie było to ściśle przestrzegane). Przeważał element mieszczański, takie pochodzenie ustalono dla 89 osób (41,8%), szlacheckie natomiast dla 80 (37,1%), chłopskie dla 8 (3,5%), brak danych dla 38 (7,6%). Ścisłe przedstawienie oblicza narodowościowego napotykało na przeszkody. Obradowano po łacinie przeplatanej z niemieckim (w pocz. XVI w. już po niemiecku), są jednak świadectwa, że używany był też język polski. Duży nacisk kładziono na wykształcenie, studiowało 175 kanoników (w Wiedniu 53, Lipsku 52, Krakowie 45, Bolonii 25, Pradze 13, Erfurcie 13), a 138 uzyskało (64,2%) tytuły naukowe. Analiza poziomu moralno-religijnego dała obraz różni-

cowany. Obok licznych sporów o kanonie i dochody, przypadków wykroczenia przeciw prawu, wiele było przykładów pozytywnych. Mimo licznych krytyk nagminnie dochodziło do kumulacji beneficjów (wykaz s. 163—167). Obraz uzupełniły obserwacje nad życiem codziennym kanoników: mieszkaniem (w domach będących własnością kapituły), życiem towarzyskim, zajęciami codziennymi, testamentami.

W rozdziale czwartym autor przedstawił rolę kapituły w zarządzie diecezji: stosunki z biskupami, funkcje administracyjne w okresach wakansów, kompetencje i obsadę personalną urzędów — archidiakona, oficjała, wikariusza generalnego, kanclerza, komisarzy, sędziów i skarbników biskupich, kolektorów papieskich i soborowych, uczestnictwo kapituły w synodach diecezjalnych. W następnym rozdziale pokazany został udział kapituły w życiu politycznym i kościelnym diecezji w XV w., przy czym obfitość materiału rosła w miarę posuwania się w głąb tego stulecia.

Omówienie działalności kulturalnej i społecznej kapituły objęło zagadnienia: rola scholastyka w zarządzie szkolnictwa, troska o szkołę katedralną, fundacje stypendiów uniwersyteckich, zawartość biblioteki kapitulnej (na podstawie istniejących opracowań), księgozbiory kanoników (w oparciu o drukowane katalogi bibliotek wrocławskich i opracowania), przejawy twórczości naukowej (głównie kaznodziejstwo i medycyna) i literackiej kanoników, uformowanie się w ostatniej ćwierci XV w. miejscowego ośrodka humanistycznego, archiwum i działalność charytatywna (stosunkowo niska). W ostatnim, siódmym rozdziale przedstawione zostały prace prowadzone przez kapitułę w budynkach katedry, nadzór nad służbą kościelną i wikariuszami, liturgia katedralna i funkcje duszpasterskie (w katedrze odprawiano tylko większe święta, duszpasterstwo zwyczajne już wcześniej przejął kościół św. Idziego). Do tekstu autor dołączył chronologiczny wykaz prałatów i kanoników (tylko tych, którzy faktycznie objęli beneficja) oraz ich biogramy w układzie alfabetycznym. Te ostatnie zawierały nazwisko, daty skrajne, pochodzenie, studia, beneficja i działalność (przede wszystkim na obszarze diecezji wrocławskiej). Korzystanie z książki ułatwiają indeksy — osób oraz miejscowości i rzeczy.

Zawrtość pracy wykroczyła znacznie poza utarty schemat monografii historyczno-prawnej powielony ostatnio przez Wojciecha Góralskiego dla kapituły płockiej. Dobrze się stało, że autor zapragnął pokazać również tworzących kapitułę ludzi. Szkoda natomiast, że 300 egz. nakładu nie pozwoli na dotarcie książki do wszystkich zainteresowanych.

S. G.

Schichtung und Entwicklung der Gesellschaft in Polen und Deutschland im 16. und 17. Jahrhundert: Parallelen, Vorknüpungen, Vergleiche (hrsg. von M. Biskup und K. Zernack). „Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte“ Beiheft Nr. 74, Steiner, Wiesbaden 1983, s. 310.

PTH i Verband Historiker Deutschlands zorganizowały w marcu 1981 roku w Toruniu drugą wspólną sesję na szeroki temat „Uwarstwienie i rozwój społeczeństwa w Polsce i w Niemczech w XVI i XVII wieku”. Poruszono tam problemy: kształtowanie się elit, handel zagraniczny i jego wpływ na strukturę społeczną, typy struktury agrarnej i ich społeczne i gospodarcze konsekwencje, społeczne skutki reformacji i kontrereformacji. Przy omawianiu tych problemów starano się nawiązywać do zjawisk ogólnoeuropejskich, takich jak: formowanie się nowożytnych aparatów państwowych i związanego z tym absolutyzmu, rozszerzanie się gospodarki rynkowej i powstawanie załączków industrializacji oraz kryzysu XVII